

UNDERVISNING I JØDEDOMMEN I DANMARK

Kristendom på barnestadiet eller myndigt individ?

Merete Christensen

København

Den lidt krukkede og forskruede titel, som jeg har valgt at give mit indlæg i debatten om undervisning i jødedommen i Norden, er blevet til, fordi jeg ofte har følt, at jødedommen betragtes som kristendommens barndom. Jødedommen er nok en vigtig forudsætning for kristendommen, men efter ca. år 70 burde alle jøder være blevet voksne — altså kristne. Derfor er det også min fornemmelse, at der i de danske skoler først og fremmest undervises i jødedom som forudsætning for kristendom eller som sammenligningsgrundlag med islam og kristendom under overbegrebet: monotheisme.

Ud fra denne tese vil jeg vise, 1) at der er fremskridt på vej væk fra disse synspunkter, 2) hvorfra jeg tror, at problemerne stammer, og 3) jeg håber med tiden at kunne tage stilling til de af Professor Illman opstillede spørgsmål med henblik på en komparation.

For at kunne forstå dette må jeg kort gøre rede for det danske skolevæsens opbygning, religionsundervisningens placering, eksamenskrav og fritagelsesmuligheder. Som det næste punkt vil jeg behandle læreruddannelsen på de forskellige niveauer, omtale en række nyere lære-bøger, væsentligst fra gymnasium og hf (højere forberedelseseksamen) samt endelig omtale effekten på eleverne. I sidste tilfælde bliver der mest tale om personlige oplevelser og erfaringer.

På hvilken niveau undervises der i jødedom?

Den danske folkeskole er af historiske og kulturelle grunde naturligt forbundet med Den danske Folkekirke, og undervisningen i religion foregår først og fremmest i det fag, der simplethen

kaldes kristendomskundskab. Først med den seneste lov for Folkeskolen af 26. juni 1975 nævnes udtrykkeligt, at der skal undervises i fremmede religioner. Undervisningen er dog ikke bundet til et enkelt fag og skal først indgå på de ældste klassetrin, f.eks. i historie, samtidsorientering eller geografi. Det siges ikke, hvilke femmede religioner der skal tages op. Faget kristendomskundskab, der i gennemsnit har én ugentlig time i de 9 obligatoriske skoleår, afsluttes ikke med nogen eksamen. Elever kan blive fritaget på forældrenes begæring. At mange føler dette naturligt, skyldes nok, at man tror, der stadig er et stort element af forkyndelse i undervisningen i kristendomskundskab, hvilket man af historiske og kulturelle grunde vel heller ikke kan undre sig over. For mange måtte målet dog være, at ingen elev burde føle sin tro og sine traditioner truet hverken i religionsundervisning eller i historie- og samfundslæreundervisningen.

I 1877 fastlagdes det for gymnasiet, at der ikke skulle være eksamen i religion, faget skulle være kundskabsmeddelende og ikke-forkyndende. Efter fremkomsten af fænomener som bibelkritikken og George Brandes styrkedes det kirkelige tilsyn med undervisningen dog. I 1955 bestemtes det, at der foruden i kristendom også skulle undervises i almindelig religionshistorie. Den 16. juni 1971 kom en ny bekendtgørelse, der omtaler: "Kristendommen og andre skriftreligioner". Den 25. maj forgangne år, 1984, kom så en længe ventet ny bekendtgørelse, der gjorde religion til eksamensfag. Faget har 1 time i 2.g og 2 timer i 3.g. Man kan dog læse alle 3 timer i 3.g, hvilket er forsøgt mange steder med gode resultater. Med hensyn til HF [=Højere forberedelseseksamen], som blev oprettet i 1967, har der al-

tid været eksamen i faget religion. Højere forberedelseksamen erstattede den gamle præliminær-eksamen, der i særlig grad tog sigte på seminarierne. Da kristendomskundskab er et vigtigt fag her med henblik på folkeskolens undervisning, fandt faget religion sin naturlige plads i hf's fagrække. HF-bekendtgørelsen talte i 1967 om kristendomskundskab, fra 1973 om religion. Den sidste revision er fra 1984, men bringer ikke epokegørende nyt. Faget er populært ved hf, hvilket kan ses af, at der skrives mange opgaver inden for netop dette fag ved den store hjemmeopgave af en uges varighed i slutningen af det 2-årige forløb.

I den vejledning, der ledsagede den nyeste bekendtgørelse for gymnasiet, gøres der rede for, at jødedommen både kan studeres med henblik på komparation og som *selvstændigt område* (Jeg har selv været medforfatter!)

Konkluderende må det konstateres: der undervises i religion — særligt kristendom — på alle niveauer i det danske skolesystem. Fremmede religioner kan indgå i de sidste skoleår i folkeskolen og skal indgå i gymnasiet og hf. Men da der er frit valg mellem de forskellige skriftreligioner, kan man meget vel komme igennem et skoleforløb på mellem 9 og 12 år uden at have været præsenteret for jødedommen som andet end en forudsætning for kristendommen — og ikke som en nutidig, levende religion.

En undersøgelse af Margit Warburg, som jeg senere skal referere til, synes at vise, at der undervises meget lidt i jødedom ved gymnasiet, noget mere på hf, men muligvis også dér mest som optakt til beskæftigelsen med den obligatoriske kristendom.

Uddannelse af lærere til religionsundervisning

Lærer i den danske folkeskole bliver man ved at gennemgå en 4-årig uddannelse i teori og praksis ved et lærerseminarium, og man kan siden supplere sin uddannelse med kurser ved Danmarks Lærerhøjskole i København. Lærer i gymnasium og ved hf bliver man efter afsluttet embedseksamen med efterfølgende 1/2 års praktik. Embedseksamen i faget religion kan aflægges ved de 2 gamle universiteter (København og Århus) samt p.t. ved Odense Universitet. Faget findes ikke ved de nye universitetscentre. Det er min fornemmelse, at undervisningen i fremmede religioner ved seminarierne er god, der lægges meget vægt på efteruddannelse, på studier i marken og på de audiovisuelle hjælpemidler. Der eksis-

terer således såkaldte amtscentraler — pædagogiske centre, hvor lærerne kan låne og bese nyt materiale. Lærerne i faget religion er ofte teologer, som er bevidste om, at lærerne skal ud og tale om kristendom og andre religioner til helt små børn.

Det kan ikke nægtes, at alle linier ikke desto mindre peger mod universiteterne. Her uddannes nemlig både seminarielærerne, lærerne ved Lærer-højskolen, ved gymnasierne og hf samt ved universiteterne selv. Alle tråde samles i de gamle, lutherske universiteter, og mange af lærerne er da også teologer, som evt. har suppleret denne uddannelse med et andet fag eller taget tillægsprøve i almindelig religionshistorie. Derfor ser jeg også problemet med specielt undervisningen i jødedom *her*. I København udskiltes faget kristendomskundskab fra teologi 1968 og lagdes sammen med religionshistorie ind under det filosofiske fakultet. I dag hedder faget (efter en revision i 1980) religion. Sammen med religionshistorie og religionssociologi udgør faget nu en af tre "grene" ved et samlet religionsinstitut under det humanistiske fakultet. I Århus er faget, der tog navneforandring sammen med det københavnske efter fælles studieordningsarbejde i 1980, stadig placeret under det teologiske fakultet. Men dette skal ikke forlede til at tro, at faget derfor i Århus er mere teologisk præget — tværtimod! Af interesse for dette emne kan det oplyses, at man i København stadig taler om "senjødedom", mens man i Århus foretrækker "den antikke jødedom". Der er en jødedom efter år 1970. I Århus har forskere som Benedikt Otzen og Per Bilde bidraget stærkt og positivt til studiet af jødedommen for dens egen skyld. Også i København er der dog ændringer på vej. Her kan blandt andet nævnes Hanne Trautner-Kromanns bog om jødedommen, som er udkommet i en ny serie om verdensreligionerne, redigeret af professor Arild Hvidtfeldt, som for tiden er eneste professor ved det institut, der altså for få år siden hed institut for *kristendoms-kundskab* og religionshistorie. Også Margit Warburg, der med sin undersøgelse af religionsundervisningen i gymnasiet og på hf er gået uden for universitetets elfenbenstårn, er knyttet til dette institut. Da jeg forlod det i 1980 efter endt studieordningsarbejde og eksamen, var det endnu præget af, at alt skulle måles på den uforfalskede lutherske lære og den augsburgske konfession. Når man skulle diskutere undervisning i jødedom, gik bølgerne højt. Religionshistorikerne hævdede, at jødedommen var teologernes område. De alene besad den filologiske kund-

Teaching Judaism in Denmark

Judaism is taught in Danish schools when religious instruction is given, but usually only as an introduction enabling pupils to understand Christianity. Although religious instruction is given throughout the period of nine, eleven or twelve years that most pupils spend in the Danish school system it is not certain that they hear about Judaism as a modern, living religion because pupils and teachers may choose to study other religions instead, such as Islam.

All education and instruction of scripture teachers point back to the universities, and I am

under the impression that it is here that the problems arise with regard to Judaism in particular. Judaism is considered as a stage everybody should have left behind on the way to becoming Christian — rather a kind of childhood stage one should have passed *prior to* the year 70 A.D. Opinions differ regionally but it is no doubt due to the attitude of Lutheran universities in the question of "Law versus Gospel" that the views expressed above exist.

Excellent textbooks intended for all age groups have been published, and there is a growing trend to let Jews write about Judaism, Muslims about Islam etc. The supplementary train-

skab i hebraisk. Teologerne ville gerne undervise i jødedom, men det blev på deres facon, og jødedom efter Bar Kochba var de ikke uddannede til at bestride forskning og undervisning i. Der blev ingen undervisning i nutidig jødedom. (Heller ikke i nutidig islam!)

Lærebøger i jødedom

På lærebogsområdet er der sket glædelige fremskridt på alle niveauer. For folkeskolen såvel som for gymnasiet og hf er man begyndt at lade religionernes egne tilhængere berette om, hvad det vil sige at være jøde, muslim, buddhist eller hindu i dag. Jeg kan i det følgende kun præsentere et udvalg. Det skal tilføjes, at der i det danske skolesystem hersker en udstrakt metodefrihed for lærerne, og at begrebet autoriserede lærebøger er stærkt på retur. I folkeskolen har forældrenævnene dog stadig en betydelig indsigt i skolens hverdag og kan få fjernet "uheldige" lærebøger.

Jens Jørgen Nygaard har udgivet et katalog, Religionsundervisning i 80-erne. Heri kan man finde dels hans egen "Fremmede religioner i dag", K. 1979, hvori han med udgangspunkt i en norsk bog behandler blandt andet jødedommen meget sobert. Der bringes også et interview med en dansk jødisk familie. Han har endvidere udgivet en smuk billedbog om jødedommen og har i sommer arrangeret udflugter for folkeskolelærere til synagogen og andre jødiske institutioner. Aron Skop, leder af den jødiske friskole i Danmark, Carolineskolen, har skrevet en bog om "Jødedommen", K. 1979. I samme serie er også udkommet en bog om kristendommen af tidligere kirkeminister (soc.) Orla Møller. Da denne

bog blev brugt i den jødiske skole, faldt det en ældre ortodoks jøde for brystet, at eleverne i en jødisk skole skulle lære om kristendommen! Der synes at være brug for en holdningsændring begge veje. En række personer med tilknytning til Århus Universitet har udgivet en serie bøger til emnet religionsfænomenologi. Heri optræder jødedommen som en klart ligeberettiget komponent i komparationen. Ligesom man har tyet til norske bøger for at hente inspiration, har men oversat svenske bøger, bla. andre "Mennesket og livsanskuelserne" (1968) af Hof, Hammarstedt og Nilsson, hvori også jødedommen behandles. De sidste to bøger bruges en del i gymnasium og ved hf. Af egentlige gymnasie- og hf-bøger skal jeg nævne en række:

Børge Salomonsen, "Tekster til jødedommen", K. 1972 og Bent Melchior, "Jødedommen — en tekstcollage", K. 1977 (2. udg. 1979), begge er undervisere ved Københavns Universitet i klassisk hebraisk. Børge Salomonsen er teolog med udstrakt kendskab til klassisk jødedom, Bent Melchior er som bekendt overrabbiner i København. Der er i bøgerne kapitler, hvor jødedom og kristendom konfronteres, men der er ingen overordnet kristen teologisk ramme. Af andre bøger — ikke så meget til studiet af jødedommen som sådan, men som indføring i almindelig bibellæsning — kan nævnes to, meget anvendte:

"Tematiske læsninger i Gamle Testamente" (Holt m.fl.) K. 1973. Temaerne er seksualitet, aggressivitet og lidelse. Elev-motivationen er i centrum. "Indføring i Israels historie og den bibelske litteratur", K. 1977. (Christensen m.fl.). Dette er vel nok den mest anvendte bog til indføring i både jødedom og kristendom — og den mest kortfattede og komprimerede, man kan

ing of teachers also seems to correct the errors of the past.

With increasing secularisation, there is, however, the problem that the pupils' knowledge of Christianity does not seem to be very good either. During scripture lessons, which account for a very small portion of the school timetable, it is often preferred to outline the differences rather than the similarities between religions. For fear that my pupils might be confronted with an external examiner of old theological principles, I am also one of those who refrain from promoting a more varied view of Judaism as an equal religion.

In recent years textbooks have undergone a very positive change, and the preaching element of religious instruction is declining, but the teachers still suffer from the prejudices implanted by their universities or training colleges. It is my hope that a forum like the conferences on Nordic Judaistics will be the proper place to promote the understanding that Judaism must be met with more open-mindedness and that daily teaching should reflect this view.

Merete Christensen

opdrive. Man kan forvente, at der nu ved indførelse af eksamen i gymnasiet vil komme en strøm af nye bøger. Den første, "Religionshåndbogen", K. 1985, er allerede kommet. Afsnittet om jødedommen er skrevet af lektor i moderne hebraisk, Judith Winther. Endnu engang har man ladet en jøde skrive om jødedom. Det går fremad.

Margit Warburgs flere gange citerede undersøgelse om undervisningen i religion viste blandt mange andre ting, at eksamen i faget sikrede, at bekendtgørelsen blev overholdt i større grad, d.v.s. at man på hf fulgte kravene nøje, mens man i gymnasiet slækkede på dem. I gymnasiet ses bla.a. en vis sammenrodning af jødedom og kristendom. Tilsyneladende læses primært bibel, sekundært de enkelte religioners opfattelse af denne. Man må dog huske, at undersøgelsen byggede på pensusmindberetninger og ikke sagde alt om *praksis*.

En bog, som ikke er skrevet specielt til undervisning, men som bruges en del i uddrag er Jaques Blum's "Dansk og/eller jøde?", K. 1972, en sociologisk undersøgelse af den jødiske minoritet i Danmark. Om den giver et ærligt billede af dansk jødedom har været stærkt omdiskuteret, men som supplement til den megen bibellæsning er den uden tvivl værdifuld.

Man kan konkludere, at det på lærebogsområdet står ganske godt til. Man lader jøder skrive om jødedom, jødedom kompareres på lige fod med andr religioner, det nutidige aspekt er kommet med. Det eneste problem er nok, at mange af bøgerne er for svære til det niveau, eleverne møder op med, men herom siden. Et kapitel for sig, som jeg ikke kan nå at behandle i denne sammenhæng, er behandlingen af jødedom og jøder i historieundervisningen. I peri-

oden fra år 135 til 1939 siges der meget lidt om jøder. Man nævner måske 1492 og Dreyfuss-affæren. Holocaust og det, man har kaldt "Mellemøst-konflikten" (Israel versus arabere/palæstinenserne), behandles straks mere indgående, og en undersøgelse af brugen af termen "zionisme" ville kræve en hel afhandling for sig. Det får vi måske mulighed for at beskæftige os med en anden gang i nordisk sammenhæng.

Eleverne

I folkeskolen har de sidste år siden reformen af 1975 betydet en del for arbejdet med fremmede religioner. Termen "fremmede" hænger stadig ved i en forståelse af, at kristendommen burde være det kendte, det hjemlige. Det er dog kun i begrænset omfang tilfældet. Sækulariseringen har bidraget til, at kristendom snart er en "fremmed" religion. Trods bedre uddannelse af lærere, trods bedre lærebøger og større åbenhed om religion (såvel som omkring penge, sexualitet, politik og død) kan man stadig møde udtalelser som: "de kristne og katolikkerne", og man tror, at Martin Luther er Martin Luther King etc. Helt så slemt som i Polen står det måske ikke til. Her kunne en polsk-jødisk dreng i 60-erne møde hos en katolsk jævnaldrende følgende passus, skrevet af pateren i drengens Nye Testamente: "Vor Herre Jesus var en god katolik"! Eleverne ved stort set, når de kommer i gymnasiet eller på hf, meget lidt. Det drejer sig mest om bibelshistorie, de gode historier om Adam og Eva, om syndfloden og de ti bud. David er som regel en ukendt person.

Når man således er på relativt bar bund, er problemerne mange. Hvis man vælger at beskæf-

tige sig med både jødedom og kristendom (og tit vælges det desværre i omvendt rækkefølge), har man højst 40 timer à 45 minutter til rådighed, ved kristendommen alene: 25 timer. Der er derfor sjældent tid til mere end at betone forskellene i jødedom og kristendom. At se på forskellen mellem katolikker, protestanter og reformerte nås ikke altid. Når man at lære om Jesus, når man ikke altid Paulus, og slet ikke Luther. Jeg føler problemet meget stærkt, idet jeg selv må skole eleverne i det, som jeg ved, at censor, der måske er teolog og god lutheraner, vil høre. Censors og min lærebog ved universitetet var Svend Holm-Nielsens bog om Det gamle Testamente og Bent Noacks om Det nye. Heri lærte vi, at der var den gamle og den nye (og bedre — og endelige) pagt. Eleven skal kunne tale om lov og evangelium og overtage det gamle syn på farisæerne, selvom lærebogen for gymnasiet omtaler farisæerne mere nuanceret, nemlig som personer, der tog deres jødedom alvorligt. Jeg hører mig selv sige god for, at ”jøderne holdt loven — Jesus kom med kærligheden” etc. Jeg læser Bjergprædiknen for at diskutere muligheden af at opfylde loven, for det er så centralt! Når jeg har forsøgt at behandle jødedommen som forudsætning for kristendommen, gider de færreste elever læse jødedom bagefter, for ”kristendom er så enormt kedelig!” Mange mener også, at når de nu skal læse kristendom og bibel, så vil de ikke have jødedom eller islam, det skal være noget helt andet og eksotisk, som f.eks. hinduisme eller kinesisk religion. Om jøderne og korstogene får vi ikke talt, ej heller om ritualmordsbeskyldninger eller fordrivelsen fra Spanien. Selv Luther og jøderne får vi sjældent tid til. Selvom man så også har brugt megen energi på at skildre jødedommen positivt og lægge vægt på Jesus som en god jøde i Hillels bedste tradition etc., kan man godt tabe modet, når en elev, der efter lang tids arbejde med kristendommen har set Zefirellis Jesus-film, siger: ”Merete, hvorfor har de gjort Jesus til jøde?” — og det var ingenlunde den ringeste elev! Bedrøver dette en jøde, så kan jeg til gengæld også kun bedrøve de gode lutheranere. For mange er kris-

tendom stadig ensbetydende med overholdelse af de 10 bud. Kristendom er stadig god borgerlig moral. Retfærdiggørelse af tro og ikke af gerninger er på de snart 500 år ikke trængt bedre ind!

Konklusion

Der er sket meget positivt i de seneste årtier inden for religionsundervisningen i Danmark på alle niveauer. Det udelukkende forkyndende sigte er borte, der undervises i andre religioner, og der er til det brug blevet skrevet mange udmærkede bøger af specialister både inden for og uden for den pågældende religions — i dette tilfælde jødedommens — rækker. Det problem, der endnu står tilbage, så vidt jeg kan se, er, at underviserne endnu fra deres universitetstid eller fra deres på universiteterne uddannede lærere bærer rundt på en række indgroede forestillinger og vaner, der endnu sætter sig spor i undervisningen. Her er jødedommen nok specielt hårdt ramt, da det er magtpåliggende for mange at betone forskellene mellem jødedom og kristendom. Uenigheden med hensyn til Messias-skikkelsen kan vel ikke og skal ikke bortforklares, men fællesskabet i gudssyn og etik kunne passende fremhæves mere end det sker for tiden.

Når jeg i dette indlæg har sat tingene på spidsen — og måske været hårdere ved universiteterne end de fortjener — er det sket i håbet om, at et forum som den 3. nordiske judaistik-kongres, hvor så mange forskere og universitetslærere er samlet, netop vil kunne danne rammen om arbejdet med at bringe ikke blot alle lærebøgerne men også undervisningens indhold op på et acceptabelt niveau.

Merete Christensen

Det vil føre for vidt her at redegøre for alle de spørgsmål, som professor K-J Illman har opstillet med henblik på komparation af det nordiske materiale. Det er min umiddelbare fornemmelse, at det er mange lighedspunkter.